

Ярослава Мельник Франкознавчі студії
Миколи Ільницького

Входження Миколи Ільницького у світ Івана Франка сягає ще студентських років, коли він, студент філологічного факультету Дрогобицького державного педагогічного інституту, пильно, том за томом, читав-перечитував Франків двадцятитомник, видання якого саме тоді завершувалося. Результатом цього читання стала чи не перша наукова робота М. Ільницького «До питання про ідейно-художню своєрідність повісті Івана Франка “Перехресні стежки”», відзначена, до слова, другою премією на міжобласному конкурсі студентських наукових робіт. Через більш аніж 30 літ після цієї проби свого дослідницького пера М. Ільницький зізнається в одному з інтерв'ю: «Цей твір не відпускає мене й досі: в ньому зосереджені надзвичайно важливі риси світогляду письменника і його творчої манери періоду розквіту таланту, автобіографічні мотиви, зв'язок з фольклором, а також точки зіткнення з власною поезією, особливо “Зів'ялим листям”. Вже зібрана ціла папка виписок та нотаток, в голові склалася студія повісті “Перехресні стежки”, треба тільки засісти» [1, с. 77]. Великий «сидюк», як сам себе називає М. Ільницький, засів за «Перехресні стежки», і 1988 р. у книжці «У вимірах часу» була серед інших надрукована й розвідка «“Все, що мав у житті...”». **Повість Івана Франка “Перехресні стежки” в світлі авторської особистості».**

А ще М. Ільницький, студент четвертого курсу, у рік Франкового століття, під час літніх вакацій вельми успішно «франкізував» тоді ще не зрусифікований Донбас, читаючи для учнів професійних училищ і гірняків лекції про свого великого земляка,

переважно українською мовою: «Коли я питав учнів технічних училищ – основна моя аудиторія, – якою мовою читати їм лекції, вони майже завжди відповідали, що українською» [6, с. 58].

Цьому лекційному турові М. Ільницького на Донбас передувала своя історія. На початку 1956 р. товариству «Знання» «спустили» вказівку організувати читання лекцій до 100-річчя від дня народження Івана Франка, оскільки ця ювілейна дата була затверджена Всесвітньою Радою Миру. До участі були залучені й студенти-старшокурсники Дрогобицького пединституту, у тому числі М. Ільницький, який, «хоч і навчався на російському відділенні, але брав участь у науковому гуртку з української літератури» [10, с. 105] і був автором уже згаданої розвідки про «Перехресні стежки» (На відділенні російської мови і літератури М. Ільницький опинився тому, що, як згадував, туди був найбільший набір і найменший конкурс, а йому чомусь здавалося, що всі вступники будуть підготовлені краще від нього) [6, с. 57]. Студентам роздали готовий текст лекції, яку написав один із викладачів інституту – Микола Іванович Доманицький. М. Ільницькому текст, одначе, не сподобався, бо в ньому «було мало сказано про Франка-письменника» [10, с. 105], і він написав свій. «Мені хотілося розповісти про життя Івана Франка і його художні твори, а не про те, де він наблизився до марксизму, а де зупинився» [6, с. 58]. Цей варіант лекції М. Ільницького своєю чергою не сподобався М. Доманицькому, якому її дали на рецензію, і «зухвало» студента від читання лекцій усунули. Одначе коли до дрогобицького відділення товариства «Знання» звернулися з Донбасу з проханням прислати їм доповідачів із франківської тематики, а викладачі чомусь їхати не захотіли, у тому числі автор «правильної» лекції М. Доманицький, у товаристві згадали про М. Ільницького й запропонували поїхати, дозволивши читати власний текст.

На лекціях про І. Франка в тодішній Ворошилоградській області М. Ільницький здобув і матеріальний зиск: «заробив собі на костюм, туплі й сорочку» [10, с. 105]. Ба більше: «увійшов у смак і, повернувшись додому, попросився поїхати з лекцією про Франка ще по області» [10, с. 105]. Тоді ж у нього виникла ідея пройти пішки по тих місцях рідного Турківського району, де

бував й І. Франко. У Дрогобичі за сприяння того ж таки товариства «Знання» М. Ільницькому видали дозвіл на в'їзд у заборонену зону, бо ті села, де він мав намір побувати, мали статус прикордонних і вільного в'їзду до них не було [див.: 10, с. 105]. На прикордонній заставі в с. Дидьова, де колись І. Франко гостював в о. Івана Кузіва, лектора «прийняли дуже прихильно, попросили розповісти про Івана Франка солдатам-прикордонникам, а потім дозволили скупатися у ріці Сян, не раз оспіваній поетом» [10, с. 108]. Селяни ще пам'ятали про І. Франка, оповідали, від кого він записував пісні й коломийки, як його арештовували у домі о. Кузіва...

Походи Франковими стежками завершилися дорогою з Дрогобича до Нагуєвич наприкінці серпня 1956 р. під час святкування 100-літнього ювілею письменника. «Ось такими були мої молодечі мандри слідами Франка, що продовжилися мандрами по книжках» [10, с. 109], – згадує критик.

Не знаю, чи «мандри по книжках Франка» принесли М. Ільницькому матеріальний зиск, але поважний корпус різножанрових і різнотемних студій критика про І. Франка, які, безперечно, збагатили українське франкознавство, у висліді цих мандрів таки маємо.

Франкіану М. Ільницького складають різножанрові й різнопроблемні тексти: проникливі, незрідка вишукані естетичні студії того чи того Франкового тексту чи збірки, як ось: «Поєдинку», «Майових елегій», «Смерті Каїна», «Зів'ялого листя», «Перехресних стежок», рецензії на франкознавчі студії своїх колег, силуетки франкознавців, зосібна Якіма Яреми, який закладав основи наукового франкознавства, низка прецікавих знадобів чи причинків, найперше – прегарний образок «Ментальність бойка і гуцула в інтерпретації Івана Франка та Гната Хоткевича», краєзнавчий нарис мемуарного характеру «Слідами Івана Франка на Бойківщині», перевидання Франкової антології «Акорди» (Київ, 1992) й упорядкування збірника «Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20–30-х років ХХ ст.» (Львів, 2010) із ґрунтовними передмовами.

Обіч того, І. Франко більше, аніж будь-хто, присутній в інших текстах М. Ільницького: у розвідках про Василя Щурата, Миколу

Матіїв-Мельника, Михайла Яцкова, Богдана Ігоря Антонича, «Молоду Музу», «Празьку школу», у силветках багатьох українських митців – сучасників дослідника, у концептуальному, аналітичному осмисленні багатьох сюжетів, зокрема «правдивої іскри Прометейя» і мотиву «бути чи не бути» в українській літературі, «критики поетичним оком», історичної теми українського письменства. Не мовлю вже про густу франківську помаркованість монографії «Критики і критерії». Утім, можемо на хибив-трафив назвати ледь чи не кожную більшу студію М. Ільницького і сказати, що І. Франко там присутній. І не помилилось. Те, що І. Франко в М. Ільницького – автор № 1, промовисто засвідчує іменний покажчик до його тритомного компендіуму «На перехрестях віку». «Як сказав би Франко...» [8, с. 34], «кажучи словами І. Франка» [4, с. 68], «про це так писав Іван Франко» [5, с. 72], «трохи перефразували І. Франка, скажемо» [9, с. 294] – на вислови на кшталт наведених раз у раз натрапляємо в Ільницького-критика – і раннього, і зрілого.

Не менш важлива й інша грань осягнення нашим ювіляром І. Франка.

М. Ільницький – завжди *semper tūo* в майстерні Франкового критичного слова. Про це він і сам зізнався не раз своїм колегам й інтерв'юерам, зосібна Вячеславі Брюховецькому та Іванові Денисюку. «Багато того, над чим б'ються літературознавці, було вже у Франка. Візьмемо ту ж типологію, проблему асоціативного образу, творчої індивідуальності автора. Та найбільше мені імпонує його манера постійної співрозмови з читачем, котра викликає почуття довіри до критика. І його невимушений стиль, і мудрий дотеп, логіка аргументації. Я ріс і росту на Франку» [2, с. 107–108]. «Найбільше ж мені дав Іван Франко, він впливає й досі – постійно відкриваю в ньому незвідані, не збагнуті досі глибини. Тепер, з появою томів критики у 50-томному виданні Франка, наче наново відкриваю для себе його критичну спадщину. Він вчить говорити ті речі, які тебе болять, хвилюють, і ти думаєш, що так само схвилюють і читача <...>. Критик пише про те, що йому здається важливим. Важливим для літератури, для суспільного процесу. Щодо цього для мене завжди ідеалом був Іван Франко» [1, с. 78].

У збагненні глибини Франкового слова М. Ільницький *semper tūo* і в своїх колег по перу, франківського цеху зокрема. «Особливістю підходу Ільницького до тлумачення франкознавчої проблематики є уважний розгляд найхарактерніших позицій попередників у широкому діапазоні – від сучасників Франка й дослідників у Галичині й діаспорі до радянських; при цьому він ладен скрізь шукати раціональне зерно, але водночас делікатно відхиляє тенденційні надуживання» [3, с. 13].

У передмові до розвідки «Святий Климент у Корсуні. Причинки до історії старохристиянської легенди» І. Франко зізнався, що основним імпульсом для написання цієї роботи для нього був, власне, інтелектуальний інтерес: «Коли б мене запитав хто про мету і позитивні результати моєї праці, то я, мабуть, сказав би хіба: писав, що було цікаво для розуму» [12, с. 8]. Мені здається, що Микола Ільницький з-поміж огрому Франкових тексту також обирав для себе те, що йому «було цікаво для розуму».

Критикові було вельми цікаво (очевидь, читачам теж, щодо себе можу сказати це достеменно) відчитувати у Франкових «Майових елегіях» літературознавчий супровідний мотив Франка-критика (стаття «Теоретичний аспект “Майових елегій Івана Франка”», 2002), розмірковувати над автобіографізмом – суб’єктивізмом «Зів’ялого листя» (студія «Біль, обернений у слово: Риси автобіографізму у ліричній драмі І. Франка “Зів’яле листя”, 2000), віднаходити аналогії в «містичній» сфері між І. Франком і В. Щуратом (причинки «“І почулися тихі слова, мов сичання гадюки...”»: Символ змії у поезії Івана Франка і Василя Щурата», 2009), віднаходити осі перетину між Франковим «Поєдинком» і «Двійником» Ф. Достоєвського (розвідка «Поєдинок із собою: проблема двійництва в “Поєдинку” І. Франка й “Двійнику” Ф. Достоєвського», 2006), розмірковувати над інтертекстуальністю Франкового «Каїна» (стаття «Фаустівський мотив у поемі Івана Франка “Смерть Каїна”», 1998) і над Франковою рецепцією текстів А. Міцкевича (стаття «Іван Франко й Адам Міцкевич: до проблеми валленродизму», 1999). В останній праці М. Ільницький, «узявши голос» в активно дискутованій останніми десятиліттями в українському франкознавстві проблемі валленродизму і навівши широкий спектр поглядів на цю

тему, резюмує: «Отже, трактуючи мотив валленродизму в різних його модифікаціях (роздвоєння, найми в сусідів, зрада) на рівні поетичної візії підсвідомого, ірраціонального, можемо, здається, з достатньою підставою ствердити, що їх не можна прямолінійно накладати ні на постать Міцкевича, ні на постать Франка. У них відбилася внутрішня глибинна реальність психіки, де верхня свідомість корелює сумніви й спокуси на екрані символізованої підсвідомості, визначаючи характер суспільно-етичної установки й основну лінію життя й поведінки» [7, с. 35–36]. «У цій зваженій тезі мені вбачається не лише врахування активно впроваджуваних нині в українське літературознавство психоаналітичних підходів, а й м'яка полемічна спрямованість – супроти психоаналітичних спрощень, абсолютизації гри світла й тіні, супроти скепсису щодо визначеності Франкової позиції й Франкового чину в доленосних питаннях національного буття», – проникливо зауважив І. Дзюба одну з найприкметніших рис наукової стилістики Ільницького-франкознавця [3, с. 14–15].

А ще дослідникові було «вельми цікаво для розуму» розплутувати пасмо чужих ниток у Франковому циклі «Із дневника» («Моторошні видива осінніх ночей», 2007), вказуючи на непомічені досі іншими критиками книжні та фольклорні джерела поезії «Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер виє...» – баладу Ніколауса Ленау «Анна», драму М. Метерлінка «Синій птах» і великопісню релігійну пісню про дівку-грішницю, яка втопила своїх дітей, за що була покарана Господом, коли він ходив по землі. Пісню цю записав поет у Нагуєвичах. Цікаво, що цей самий сюжет майже століття потому М Ільницький записав від своєї матері в рідних Ільниках.

І тут ще один момент, який робить франкознавчі студії М. Ільницького особливими, дуже щемкими і проникливими, неподібними до інших. Маю на увазі сюжети, переплетені з його особистою долею, з піснями його мами Ганни Ільницької, зокрема причинок «“Ой перевізничку, перевези мене...” (Два записи бойківської фольклорної балади)» (2008), в якому простежено спорідненість фольклорного «репертуару» збірника «Народні пісні в записах Івана Франка» (Львів, 1966) із народними піснями, що їх в 1970-х рр. М. Ільницький записав від своєї матері, і які для

нього, як колись і для І. Франка, були тим дорогим «віном», що виніс із рідної хати в широкий світ. «Материні пісні <...> в різний час, на різних вікових рубежах сприймав по-різному. Спершу, давно колись, – як щось само собою зрозуміле, найприродніше й найнеобхідніше – гори, ріку, повітря, хліб. А потім, коли змінилося середовище, заняття, – я усвідомив правоту й глибину Франкової характеристики пісень його матері – це «єдинеє віно», яке він поніс «із хати вітця». Для мене це теж було «єдинеє віно», єдиний посаг, як кажуть у наших селах» [11, с. 85].

Свої дороги по Турківщині І. Франко називав «турецькою одісеєю». Отож, побажаємо, щоб франківська одісея «турецького» дослідника Миколи Ільницького (турецького – бо родом із мальовничого гірського села Ільники на Турківщині) принесла йому і українському франкознавству ще не одну знахідку, ще не одне «золоте руно».

Список літератури

1. Брюховецький В. «Не заглушити тої пісні...» // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів: Інститут українознавства ім.І. Крип'якевича, 2004. – Вип. 12: Ювілейний збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Ільницького. – С. 68–84.
2. Денисюк І. Індивідуальність критика // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 12. – С. 105–110.
3. Дзюба І. Микола Ільницький: Діапазон зацікавлень і коректність інтерпретацій // Ільницький М. На перехрестях віку: У 3-х кн. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія, 2008. – Кн. 1. – С. 3–16.
4. Ільницький М. Алгеброю звиривши гармонію... // Ільницький М. На перехрестях віку. – Кн. 1. – С. 58–71.
5. Ільницький М. Бачення й осмислення... // Ільницький М. На перехрестях віку. – Кн. 1. – С. 71–87.
6. Ільницький М. Замість «*curriculum vitae*» // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 12. – С. 52–68.

7. Ільницький М. Іван Франко й Адам Міцкевич: до проблеми валленродизму // Ільницький М. На перехрестях віку. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія, 2009. – Кн. 3. – С. 25–36.
8. Ільницький М. Монументальність і час // Ільницький М. На перехрестях віку. – Кн. 1. – С. 29–40.
9. Ільницький М. Перегук через покоління // Ільницький М. На перехрестях віку. – Кн. 1. – С. 271–297.
10. Ільницький М. Слідами Івана Франка на Бойківщині // Ільницький М. На перехрестях віку. – Кн. 3. – С. 104–110.
11. Таран Л. До самого смерку // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 12. – С. 85–100.
12. Франко І. Святий Климент у Корсуні. Причинок до історії старо-християнської легенди // Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Київ, 1981. – Т. 34. – С. 7–347.